

УДК 504.00.76:338.432

Г. Б. Погріщук,
д. е. н., доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ІННОВАЦІЙНО-ЕКОЛОГІЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

G. Pogrytschuk,
doctor of economics, associate professor, head of the department of finance, banking and insurance
of the Vinnytsia educational and scientific institute of economics, Ternopil national economic university

CONCEPTUALIZATION OF THE SYSTEM OF INNOVATIONAL AND ENVIRONMENTAL DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF ECONOMY

У роботі обґрунтовано концептуальні засади формування системи інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки. Визначено чинники оптимізації використання природних ресурсів для підвищення рівня соціально-економічного розвитку та збереження природного середовища. Обґрунтовано систему організації інноваційно-екологічного ведення сільсько-господарського виробництва. Інноваційно-екологічний розвиток розглядається в контексті базових концептуально-методологічних та прикладних засад інноваційного розвитку, ґрунтується на сучасному баченні проблем інноватики та екологічної безпеки виробничо-господарських систем й визначається як динамічний, багатоплановий процес реалізації економіко-екологічної компоненти аграрного розвитку через розробку і впровадження інновацій та відображає структурні зрушення у перебігові економічних взаємовідносин, забезпечуючи збалансоване функціонування соціо-економічної та природно-екологічної підсистем на шляху досягнення якісно нового рівня розвитку аграрної економіки.

Визначення концептуальних засад інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки є передумовою для формування стратегічних завдань еколого-економічної політики та передбачає поетапну реалізацію окреслених завдань за напрямками: активізація еколого-організувальної діяльності різних рівнів влади; забезпечення матеріальних, культурних і духовних потреб життєдіяльності людини з урахуванням можливостей самовідновлення довкілля; формування ефективного організаційно-економічного механізму інноваційно-орієнтованого відтворення з подальшим збереженням аграрних ресурсів довкілля, гармонійного збалансованого поєднання галузей суспільного виробництва з фактичним станом довкілля; зростання питомої частки бюджетних ресурсів, спрямованих на природовідтворювальні цілі.

The article substantiates the conceptual principles of forming an innovation-ecological development system of the agrarian sector of the economy. The factors of optimization of use of natural resources for increase of level of social-economic development and preservation of the natural environment are determined. The system of organization of innovation and ecological management of agricultural production is substantiated. Innovation-ecological development is considered in the context of the basic conceptual-methodological and applied principles of innovative development, based on the modern vision of problems of innovation and ecological safety of industrial-economic systems. It is defined as a dynamic, multifaceted process of implementing the economic and

ecological component of agrarian development through the development and implementation of innovations and reflects structural changes in the course of economic relations, ensuring a balanced functioning of socio-economic and natural-ecological subsystems on the way to achieving a qualitatively new level of development of the agrarian economy.

Defining the conceptual foundations of innovative and ecological development of the agrarian sector of the economy is a prerequisite for the formation of strategic tasks of ecological and economic policy and provides for the phased implementation of the specified tasks in the following directions: activation of ecological-organizing activity of different levels of government; provision of material, cultural and spiritual needs of human life taking into account the possibilities of self-healing of the environment; formation of an effective organizational and economic mechanism of innovation-oriented reproduction with the subsequent preservation of agrarian resources of the environment, harmonious balanced combination of branches of social production with the actual state of the environment; an increase in the proportion of budget resources directed at reproductive purposes.

*Ключові слова: інноваційно-екологічний розвиток, організація, управління, аграрний сектор економіки.
Key words: innovation-ecological development, organization, management, agrarian sector of economy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Базовим елементом проектування цільової направленості розвитку є керівна ідея, концепція чи спосіб розуміння, або, так звана, керівна система, якою визначається інструментарій подальших дій. Відтак необхідність здійснення цільового проектування господарства визначається не лише наявністю земельних ресурсів, засобів виробництва, інформації та знань щодо технологічних зрушень та новацій, а й наявністю самої керівної ідеї.

Концепція організації інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки може вважатись узагальненим результатом еволюційно зумовлених перетворень традиційних теоретичних знань про чинники економічного зростання галузей, а також є сукупністю науково-обґрунтованих принципів трансформації вже неперспективних економічних моделей розвитку на нові, що переважають за показниками розвитку систем: інноваційних, екологічних та соціальних.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питанням економічного та екологічного розвитку аграрного сектора економіки присвячено праці: В.Г. Андрійчука, О.Ф. Балацького, І.О. Банєвої, В.А. Борисової, О.М. Варченко, О.М. Вишневської, В.І. Гавриша, М.В. Гладія, І.В. Гончаренко, Б.М. Данилишина, Т.В. Калашнікової, М.В. Калінчика, С.М. Кваші, Ю.Є. Кирилова, А.В. Ключник, О.І. Котикової, П.І. Коренюка, Г.Є. Павлової, О.В. Ульяновченко, Ю.В. Ушкаренко, І.І. Червена, М.А. Хвесика, О.В. Шебаніної, В.М. Яценка та ін. В роботах науковці приділяють значну увагу проблемі формування та реалізації дієвих механізмів та напрямів вирішення економіко-екологічних проблем. Втім, в умовах сучасних трансформаційних процесів та нових вимог до системи ведення господарства актуальності набуває питання взаємозв'язку й обґрунтування теоретико-методологічних та організаційно-прикладних засад його інноваційно-екологічного розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад формування системи інноваційно-екологічного роз-

витку аграрного сектора економіки. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: визначити чинники оптимізації використання природних ресурсів для підвищення рівня соціально-економічного розвитку та збереження природного середовища; обґрунтувати систему організації інноваційно-екологічного ведення сільськогосподарського виробництва.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційний розвиток агропромислового комплексу забезпечує матеріальну основу модернізації. У зв'язку з цим, розробка науково обґрунтованих пропозицій і практичних рекомендацій щодо формування системи інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки має стати одним з основних складових розділів стратегії розвитку аграрного сектора економіки в кожній області, регіоні, країні.

Погоджуємось з думкою Андрійчука В.Г.: "В умовах нинішньої недосконалості ринкової системи в Україні самі лише конкурентні механізми регулювання економічної діяльності виявились неспроможними забезпечити необхідні прогресивні зміни у структурі економіки країни та поліпшити її становище в міжнародному поділі праці" [1, с. 4]. Тому з'являється гостра потреба щодо запровадження нової парадигми економічного розвитку, яка визначається новою направленістю не на макроекономічні орієнтири, а на розбудову динамічної та реструктуризованої конкурентоспроможної інноваційно-екологічної економіки національного господарства. Така парадигма доводить безальтернативність вибору інноваційно-орієнтованої моделі розвитку аграрного сектора економіки України.

Нині саме наукові досягнення, інновації та впровадження нових технологій є основоположними чинниками соціально-економічного розвитку держави. Взаємодія науково-технологічних, економічних, інтелектуальних, інформаційних, соціокультурних та політичних факторів на глобальному рівні є визначальними каталізаторами, що забезпечують безперервність процесу оновлення технологічних укладів економічної системи та є рушійними силами прогресу. Результат взаємодії окреслених факторів ґрунтується на формуванні нового тех-

нологічного укладу та супроводжується відповідними трансформаціями щодо основних принципів виробництва та ресурсозабезпечення. Такі зміни, в свою чергу, викликають посилення та індивідуалізацію попиту, вносять корективи у якість життя людей та зумовлюють перехід до виникнення нових типів суспільного споживання на основі зміни споживчих уподобань, цінностей та ін.

Перехід до ресурсозберігаючої та високопродуктивної економічної діяльності уже здійснено в найбільш економічно розвинутих країнах, за принципом структурної перебудови економіки, шляхом прискорення розвитку високотехнологічних і маловідходних галузей виробництва, консервації використання власного природного потенціалу та зростанням обмежень щодо його використання, а також перенесення в найменш розвинуті країни тих галузей економіки, що не потребують високого рівня кваліфікації робочої сили і створюють велику кількість відходів на одиницю виробленої продукції [2].

На жаль, досить часто економічні реалії сучасного етапу розвитку нашої держави визначаються екстенсивним типом відтворення та розвитку економіки на основі нерационального використання ресурсів природи, невідповідності щодо розміщення соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу суспільства, науково-технічної та технологічної відсталості за багатьма показниками, порівняно з розвинутими країнами. Відтак очевидною стає потреба щодо розв'язання сукупності проблем, пов'язаних з оптимізацією використання природних ресурсів країни, підвищення рівня соціально-економічного розвитку та збереження природного середовища існування людини.

О.В. Шибаніна вважає, що основою економічного зрівноваженого розвитку є застосування інновацій. Саме розроблення і запровадження інноваційно-інвестиційних проектів є невід'ємною умовою переведення виробництва на інноваційну модель. Вона все більше стає стратегічним напрямом соціально-економічного розвитку будь-якого регіону [3].

До того ж, як показав досвід багатьох менш розвинутих країн, успішний перехід до інноваційної моделі функціонування національної економіки можливий лише за умови сприйняття нею інновацій (тобто така модель не буде життєздатною без реформування економічного середовища в цілому на основі докорінної перебудови господарського механізму країни). Також необхідно вирішити проблему адекватного національним умовам регулювання інноваційного процесу, яке матиме як спільні, так і специфічні риси порівняно з інституційною складовою інноваційних програм інших країн [4, с. 79].

Отже, зважаючи на вищевикладене раціональне використання ресурсів тісно пов'язане з необхідністю концептуального проектування виробничих процесів та прийняття оптимальних рішень в управлінні виробництвом.

Підвищення рівня інтегральної ефективності, яка формується з економічної, екологічної та соціальної ефективності відтворення, направленої на збереження ресурсного потенціалу держави, є концептуальною вимогою інноваційно-екологічного розвитку аграрного

сектору, що проявляється у зростанні сукупності показників якісного рівня життя населення. Виробництво сільськогосподарської продукції відбувається у суспільній формі, що визначається взаємодією виробничих та економічних відносин з ресурсами навколишнього середовища. Такий процес у перспективі повинен трансформуватись у збалансовані системи безвідходної діяльності.

Доцільність використання інноваційного фактора при проведенні модернізації багато в чому обумовлена тим, що економічне зростання забезпечується на 30% за рахунок збільшення затрат праці, на 40% — підвищення продуктивності праці і на 30% — використанням інноваційних технологій. Таким чином, перед аграрним сектором стоїть виключно складне завдання переходу від технологічної деградації до постіндустріального способу виробництва [5].

Як зазначає Павлова Г.Є.: "Основним напрямом розвитку сільського господарства, як основної сфери, має стати комплекс заходів подолання кризових ресурсних та екологічних явищ. Завдання трансформації припинити деградацію продуктивних сил, поступово нарощувати виробництво товарної, у т. ч. експортної продукції м'яса, молока, льону цукру, картоплі, олії, ягід, овочів, фруктів" [6, с. 18]. При цьому недостатня ефективність саморегулювання та самоорганізації визначається однією з ключових проблем сучасного розвитку аграрного сектору економіки.

Нині додатковим чинником антропогенного навантаження та дестабілізації ситуації в аграрному секторі є зростання, у кількісно-якісному вимірі, потреб життєдіяльності людини (матеріальних, духовних та культурних), що потребує розробки відповідних підходів до системи управління якістю природного середовища, де чільне місце посідає менеджмент як управлінський процес щодо використання, збереження та повного відтворення наявного природно-ресурсного потенціалу природного середовища під час господарської діяльності людини.

Темпи і масштаби формування екологічно збалансованого аграрного виробництва як в Україні загалом, так і в усіх її землеробських регіонах залежать від багатьох чинників. Однак вирішальну роль відіграватиме те, наскільки швидко змінюватиметься структура агроландшафтів, сільськогосподарських угідь і посівних площ вирощуваних культур, а також як удосконалюватимуться технології та застосовувані технічні й агрохімічні засоби, організація виробництва тощо з урахуванням екологічних вимог, критеріїв та обмежень. Нарешті, велике значення матиме й те, як здійснюватиметься екологічна реконструкція сільської поселенської мережі і сільських територій, створення там сучасної інженерної екологічної інфраструктури, взаємопов'язаної з загальнодержавною програмою формування національної екологічної мережі.

Доведено, що її практичну реалізацію необхідно здійснити шляхом поступового переведу окремих груп сільськогосподарських підприємств на вдосконалені режими роботи із врахуванням місць їх природного середовища, що забезпечують раціональне використання ресурсів, відновлення і збагачення агроекологічного потенціалу навколишнього середовища і, таким чи-

Рис. 1. Система організації інноваційно-екологічного ведення сільськогосподарського виробництва

ном, у кінцевому підсумку перетворюються на агрогосподарські комплекси або спеціальні виробничо-дослідні стаціонари в регіоні.

Упродовж тривалого часу природокористування в нашій державі було безкоштовним, сільськогосподарські підприємства використовували земельні, водні та інші види природних ресурсів безкоштовно, досить часто при цьому забруднюючи навколишнє природне середовище. А виплата штрафів проводилась, як правило, тільки у випадку масштабного забруднення, що мало катастрофічними наслідки.

Організаційно-розпорядчі методи управління через сукупність причин поступають застосуванню економічних засобів управління якістю навколишнього середовища та процесів його відтворення. Економічні методи регулювання охорони довкілля включають систему заходів, націлених на переорієнтацію ставлення суб'єктів економічної діяльності на сприятливе для природно-ресурсної основи усіх виробничих процесів на селі. Основне призначення економічних методів полягає у застосуванні стимулюючих заходів природоохоронного напрямку, шляхом впливу на вартість та пропонування різних варіантів отримання додаткових переваг для учасників господарської діяльності, а також через впровадження природоохоронних та екологічно-безпечних технологій виробництва та розробки напрямів мінімізації економічних витрат для досягнення екологобезпечного стану довкілля та усіх його складових.

Економічні методи управління дозволяють визначити наявні резерви для поліпшення стану навколишнього природного середовища та є ефективнішими, порівняно з адміністративно-розпорядчими. Збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та продовольчої сировини у якісному та кількісному вимірі, як однієї з вимог інноваційно-орієнтованого

розвитку, не повинно сприяти зниженню вимірників інтегрованого стану екологічної рівноваги земельної території [7].

Важливим методом у системі економічного управління є метод фінансового забезпечення, або надання грошових коштів на конкретно визначені заходи з охорони природних об'єктів. До джерел фінансування такої діяльності можуть бути віднесені кошти державного та місцевих бюджетів, власні кошти підприємств, кредитні ресурси банків та грошові внески екологічних фондів та організацій.

Дієвим економічним інструментом управління є обґрунтоване застосування матеріального стимулювання, що забезпечує реалізацію зацікавленості підприємств у здійсненні природоохоронної діяльності та раціонального природокористування. Запропонована система (рис. 1) з цією метою передбачає застосування поряд із заохочувальними заходами відшкодування заподіяної шкоди довкіллю та відповідальність за екологічні порушення.

Діяльність зі створення екологічних фондів є дієвим економічним заходом з організації забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку економіки. В цьому контексті фонди можна визначати як установи, що націлені на надання матеріальної допомоги, а також, власне грошові кошти та джерела їх утворення. Зокрема до екологічних фондів надходять виплати підприємств за природокористування та які направляються на здійснення першочергових та високовартісних заходів з охорони природних об'єктів. Різномірні фонди екологічного призначення виконують також функцію екологічного страхування за рахунок відповідно здійснених внесків.

Для реалізації заохочувальних заходів необхідно — запровадження податкових пільг (величина прибутку, що підлягає оподаткуванню, зменшується на

суму, яка відповідатиме видаткам на збереження природних ресурсів);

— звільнення від сплати податків за використання природоохоронного майна та діяльності екологічних фондів;

— встановлення заохочувальних цін та величину надлишку виробництва екологічно чистих продуктів;

— пільгове кредитування тих суб'єктів господарювання, які ефективно здійснюють заходи щодо охорони природного середовища шляхом їх безвідсоткового кредитування або зниження відсотків за користування кредитами;

— введення додаткового оподаткування спеціально для шкідливої продукції для екології та такої, що виробляється на основі екологічно-небезпечних технологій виробництва;

— удосконалення штрафних санкцій за правопорушення у галузі екології.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Обґрунтування концептуальних засад інноваційно-екологічного розвитку аграрного сектора економіки дає підстави для формування стратегічних завдань еколого-економічної політики та передбачає поетапну реалізацію окреслених завдань за напрямками: активізація еколого-організуючої діяльності різних рівнів влади; забезпечення матеріальних, культурних і духовних потреб життєдіяльності людини з урахуванням можливостей самовідновлення довкілля; формування ефективного організаційно-економічного механізму інноваційно-орієнтованого відтворення з подальшим збереженням аграрних ресурсів довкілля, гармонійного збалансованого поєднання галузей суспільного виробництва з фактичним станом довкілля; зростання питомої частки бюджетних ресурсів спрямованих на природовідтворювальні цілі. Нині підлягають перегляду питання щодо забезпечення підвищення ефективності використання природних ресурсів, формування потенціалу для раціоналізації; мінімізації та переробки відходів господарської діяльності; створення дієвої системи забезпечення розвитку біоекономіки в Україні.

Література:

1. Андрійчук В.Г. Перспективи розвитку економіки України за наявних умов нестабільного посткризового відновлення світового господарства / В.Г. Андрійчук, Є.І. Іванов // Економіка і менеджмент культури. — 2013. — № 1. — С. 3—20.

2. Данилишин Б. Науково-інноваційне забезпечення сталого економічного розвитку України / Б. Данилишин, В. Чижова // Економіка України. — 2004. — № 3. — С. 4—11.

3. Шебаніна О.В. Стан та проблеми розвитку виробництва сільськогосподарської продукції / О.В. Шебаніна // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Випуск 2 (53). — Миколаїв, 2010. — С. 13—21.

4. Мельник В.І. Реалізація стратегічних завдань розвитку агропродовольчої системи на інноваційній основі / В.І. Мельник // Економіка та управління АПК. —

2014. — № 2 (15). — С. 77—80.

5. Гончаренко І.В. Екологічний вектор трансформації аграрної економіки регіону / І.В. Гончаренко // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Вип. 3 (60). — 2011. — С. 30—35.

6. Павлова Г.Є. Удосконалення теоретичних засад технологічної модернізації аграрного сектору / Г.Є. Павлова // Інвестиції: практика та досвід. Науково-практичний журнал. — 2014. — № 14. — С. 15—18.

7. Кирилюк І.М. Фінансове забезпечення сільськогосподарських товаровиробників / І.М. Кирилюк // Науковий вісник Буковинської державної фінансової академії. Економічні науки. — Чернівці: БДФА, 2008. — Вип. 4 (13). — С. 258—264.

References:

1. Andriiuchuk, V.G. (2013), *Perspektyvy rozvytku ekonomiky Ukrainy za naiavnykh umov nestabilnoho postkryzovoho vidnovlennia svitovoho hospodarstva* [Perspectives of the development of the economy of Ukraine under the conditions of unstable post-crisis restoration of the world economy]. *Ekonomika i menedzhment kultury — Economy and management of culture*, 1, 3—20 [in Ukrainian].

2. Danylyshyn, B. and Chyzhova, V. (2004), *Naukovo-innovatsiine zabezpechennia staloho ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Scientific and innovative provision of sustainable economic development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy — Economy of Ukraine*, 3, 4—11 [in Ukrainian].

3. Shebanina, O.V. (2010), *Stan ta problemy rozvytku vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii* [State and problems of development of agricultural production]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia — Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea Region*, 2 (53), 13—21 [in Ukrainian].

4. Melnyk, V.I. (2014), *Realizatsiia stratehichnykh zavdan rozvytku ahroprodovolchoi systemy na innovatsiini osnovi* [Implementation of strategic objectives for the development of the agro-food system on an innovative basis]. *Ekonomika ta upravlinnia APK — Economy and Management of AIC*, 2 (15), 77—80. [in Ukrainian].

5. Honcharenko, I.V. (2011), *Ekolohichniy vektor transformatsii ahrarnoi ekonomiky rehionu* [Environmental vector of the transformation of the agrarian economy of the region]. *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomor'ia — Bulletin of the Agrarian Science of the Black Sea Region*, 3 (60), 30—35 [in Ukrainian].

6. Pavlova, G.Ie. (2014), *Udoskonalennia teoretichnykh zasad tekhnolohichnoi modernizatsii ahrarnoho sektoru* [Improvement of the theoretical fundamentals of technological modernization of the agrarian sector]. *Investytsii: praktyka ta dosvid. Naukovo-praktychnyi zhurnal — Investments: practice and experience. Scientific and practical journal*, 14, 15—18 [in Ukrainian].

7. Kyryliuk, I.M. (2008), *Finansove zabezpechennia silskohospodarskykh tovarovyrobnykiv* [Financial support of agricultural commodity producers]. *Naukovi visnyk Bukovynskoi derzhavnoi finansovoi akademii. Ekonomichni nauky — Scientific bulletin of the Bukovyna State Financial Academy. Economic sciences*, 4 (13), 258—264 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.02.2018 р.